

# DIGITALNI BEGUNCI.

Transformacije migracijskih poti ali ko  
pametni telefon nadomesti kovček

Simona Zavratnik, Sanja Cukut Krilić

Simona Zavratnik, Sanja Cukut Krilić

**Digitalni begunci. Transformacije migracijskih poti ali ko pametni telefon nadomesti kovček**

Prva izdaja, prvi natis.

Ljubljana, 2020

Izdajatelj in založnika: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV in  
ZRC SAZU, Založba ZRC

Zanju: prof. dr. Monika Kalin Golob, dekanja,  
prof. dr. Oto Luthar, direktor



Univerza v Ljubljani  
Fakulteta za družbene vede



ZALOŽBA  
Z R C

© 2020, Založba FDV, ZRC SAZU

Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano. Vse pravice pridržane.

Knjižna zbirka OST

Urednika zbirke: Maca Jogan in Anton Kramberger

Uredniški odbor: Srečo Dragoš, Maša Filipovič Hrast, Marjan Hočevnar,  
Aleksandra Kanjuo Mrčela, Franc Mali

Recenzenta: izr. prof. dr. Drago Kos in dr. sc. Silva Mežnarić

Jezikovni pregled: Barbara Korun

Prevod angleškega povzetka: Olga Vuković

Naslovnica: Jure Brglez

Tisk: Cicero, d. o. o.

Naklada: 200 izvodov

---

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

314.151.3-054.73

316:314.15

ZAVRATNIK, Simona, 1970-

Digitalni begunci : transformacije migracijskih poti ali ko pametni telefon nadomesti kovček / Simona Zavratnik, Sanja Cukut Krilić. - Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, Založba FDV : ZRC SAZU, Založba ZRC, 2020. - (Knjižna zbirka Ost)

ISBN 978-961-235-913-3 (Fakulteta za družbene vede, Založba FDV)

1. Cukut Krilić, Sanja

COBISS.SI-ID 304051712

# Kazalo

PREDGOVOR .....	5
MEJE, ZIDOVI, REZALNE ŽICE.....	11
Uvod: od »e-meje« do rezalnih žic .....	13
Šengenska e-meja ali premik k elektronskim zidovom .....	16
Koridor, balkanska begunska pot (2015) .....	22
Sklepni premislek: meje in nepravilne geografije .....	30
PAMETNI TELEFONI, DIGITALNI BEGUNCI.....	33
Uvod: ambivalentnost digitalnega sveta v realnosti beguncev.....	35
Begunci in digitalne (ne)enakosti – pregled sodobnega raziskovanja .....	38
Uničevanje pametnih telefonov: izbris e-sledi o obstoju beguncev .....	42
Sklepni premislek: izbris beguncev na digitalnih poteh .....	45
AVTONOMIJA POTI. RANLJIVOSTI NA POTEH.....	47
Uvod: nacionalne države in mehanizmi klasifikacij.....	49
Tranzitne migracije: »varen koridor« na balkanski poti in avtonomija gibanj .....	51
Ali je spol pomemben pri govoru o beguncih? .....	53
Avtonomne migracije otrok, pogled z vidika otrok brez spremstva.....	57
Sklepni premislek: spremenjeno pojmovanje ranljivosti .....	60
JAVNO MNENJE. ONI, TUJCI .....	63
Uvod: tujec in »kultura strahu« .....	65
Javno mnenje in klasificiranje migrantov skozi družbene krize .....	66
SJM: modul »odnos do priseljevanja« .....	69
»Migracije – meje – javno mnenje«: analiza podatkov 2002–2016 .....	72
Sklepni premislek: razdeljeno javno mnenje .....	87
OKOLJSKE MIGRACIJE. PRAVICA »DO MESTA« .....	91
Uvod: ranljivost ljudi, okolja in (družbena) pravičnost .....	93
Okoljske spremembe in migracije: diskusija o »podnebnih beguncih« .....	94
Kritika: od milijonov h konceptualnim premislekom .....	98
Okoljski migranti, okoljski begunci: težišče na podnebnih spremembah .....	105
Sklepni premislek: podnebna pravičnost za okoljske migrante/begunce .....	109

SLOVENIJA. REFLEKSIJE MIGRACIJSKIH POTI.....	113
Uvod: od notranjih k mednarodnim migracijam .....	115
Zgodovinski kontekst: Jugoslavija, Nemčija, »gastarbajterji«.....	116
Mejnik 1991, država in »začasni begunci« iz nekdanje države .....	118
Evropeizacija, državljani tretjih držav in »novi tujec« .....	120
Opomba: migranti in identitetna razlika »mi vs. oni«.....	123
Sklepni premislek: »krizni menedžment« migracij in žica ob Kolpi.....	126
 SKLEP. VEČ MIGRACIJ, VEČ SOLIDARNOSTI.....	 129
 Angleški povzetek.....	 137
Viri in literatura .....	141
Stvarno kazalo .....	159
O avtoricah .....	167

# PREDGOVOR



V času, ko so migracije povsod prisotna tema akademskega raziskovanja, javnih diskusij in različnih političnih delovanj ter instrumentalizacij, avtorici s knjigo *Digitalni begunci. Transformacije migracijskih poti ali ko pametni telefon nadomesti kovček* prispevava sociološki vpogled v sodobna migracijska gibanja. Izhajava iz teze o spremenjenih družbenih okoliščinah v postmodernih omreženih družbah, ki so migracije transformirale na način, da jih iz polja poti v prostorih vse bolj postavljajo v polje digitalnega. Obsežna *smartphone revolucija* je nedvomno pomembno vplivala na migracije, hkrati pa je tudi izpostavila širše temeljno vprašanje demokracije in človekovih pravic. Francis Brochet<sup>1</sup> pokaže, da *smartphone demokracija* prinaša veliko obljub in veliko populizma hkrati. To pa so temeljne relacije, ki jih proučujemo v tekstu – digitalnost migracije omogoča, akterje opolnomoči, a je hkrati vir nadzora, sovražnosti in napetih odnosov v družbah.

Nedvomno je *homo migrans* temeljena oznaka *homo sapiensa*, migracije pa so vpi-sane v samo bistvo človeških družb. A če je bil temeljni označevalec tradicionalnih migracij kovček, je prtljaga sodobnega migranta pametni telefon – z njim navigira poti, komunicira z družino in sorodniki v transnacionalnih prostorih, išče prehodne in varne poti, komunicira preko geografskih, kulturnih in političnih meja, potuje med vidnostjo in nevidnostjo, postaja akter izumljanja novih migracijskih poti. Poti v družbah prihodnosti so čedalje bolj najprej digitalne in šele nato prostorske, torej ključno determinirane s tehnologijami, platformami, omrežji; realnost digitalnih poti beguncev pa z družbene margine zastavlja – poleg vprašanja avtonomnega delovanja migrantov vs. nadzora nad begunskimi telesi na poteh – tudi vprašanje komunikacijskih pravic in digitalnih neenakosti.

S pametnimi telefoni potujoči ljudje – najsi bodo migranti, begunci, turisti ali kako drugače poimenovani sodobni nomadi – definirajo in redefinirajo poti, potujejo po najkrajših, najbolj varnih, najbolj dostopnih rutah, se izogibajo zastojem, mejam, barieram. V knjigi skušava pokazati presečnosti med digitalnostjo in begunskimi potmi, pri čemer razumeva »povezane migrante« na transnacionalnih begunskih poteh, kakršna je bila npr. balkanska pot v letu 2015, kot akterje in snovalce avtonomnih praks, ki so zatresle »trdnjavo Evropo«. Tovrstne digitalne poti so za begunce nedvomno negotove in nevarne, a so tudi prostori upanj, uporov, vztrajanj in preživetja.

Ker se zavedava kompleksnosti sodobnih gibanj beguncev, najin namen ni, da bi v tej knjigi podali ambiciozno, dokončno, celostno analizo trendov in dogajanja. Odločili sva se, da v kritični pretres in – upava – v nadaljnjo diskusijo ponudiva nekaj topik in konceptov, ki po najinem mnenju pomembno obeležujejo današnje migracije, a so hkrati odprti in zahtevajo odgovore: npr. o družbeni solidarnosti,

<sup>1</sup> Glej: Brochet, Francis (2017). *Démocratie smartphone. Le populisme numérique, de Trump à Macron*. Editions Francois Bourin.

vključevanju in izključevanju, o zunanjih in notranjih (družbenih) mejah, o demokraciji in človekovih pravicah v dobi digitalnosti itd.

Zato namesto enotnega analitičnega mikro- ali makropogleda ponujava presečno analizo, ki skuša identificirati temeljne ločnice in prelome v družbi, in ob tem tudi raziskati, kje nastaja družbeni konsenz, ki take delitve prerašča. Zanima naju, kako v dobi globalizacije razumemo in pojasnjujemo transformacije migracij: kako smo sprejeli dejstvo, da je globalna mobilnost čedalje bolj omejena z »elektronskimi ograjami okoli Zahoda«, kakšno vlogo imajo pri tem tehnologije, kako smo pristali na restriktivne politike, ki »globalnemu drugemu« ne dodeljujejo pravice do selitve in ga postavljajo v pozicijo ranljivega posameznika, ki mora na novo iskati in odkrivati inovativne načine potovanja, četudi so te mnogokrat zunaj legalnih okvirjev.

Dileme sodobnosti presojava skozi optiko ranljivosti na poteh, ki ponuja spremenjene interpretacije o upravičenih in neupravičenih beguncih, razmislek o pasivnem in pomoči potrebnem posamezniku pa postavlja v kontekst spolno obeleženih migracij, kjer so potrebne temeljite spremembe pri zaznavanju spolne dimenzije (npr. spregledan moški begunec, ki ni »pravi« begunec, ker ni pasivni objekt (humanitarnih) politik ali ker je »samo« ekonomski migrant). Klasifikacije in prebiranje ljudi preko statusov so vpisane v temelje evropskih pa tudi širših globalnih politik; slednje pa so prek sporočil oziroma delovanja politik socializirane v javnem mnenju. Ko javne politike zaznajo in odreagirajo na povečano prisotnost migrantov/beguncev z moralnimi panikami in prispevajo k vzpostavljanju krizne situacije, javno mnenje reagira skladno s posredovano konfliktno predstavo. Ne preseneča, da je javno mnenje sinhronizirano s političnimi zaznavami migracij kot kriznih dogodkov, pri tem pa je kontekstualno ključen dejavnik meja: javno mnenje tako zaznava t. i. ilegalne migrante (ali povečano število beguncev) na meji, prihode in prehode beguncev preko ozemlja, (ne)upravičenost vstopov, bojazen, da bodo prišli na »moje dvorišče«.

Dileme sodobnih migracij zaključujeva na osi podnebne spremembe–podnebni begunci, to je v polju, ki je konceptualno in politično še povsem odprto, a vse bolj postaja realnost ljudi, ki bodo zahtevali pravico »do mesta«. Pri tem ne bo pomembno, ali jih bomo poimenovali okoljski, podnebni ali kakšne druge vrste pregnanci, pomembno pa je, da iz ropotarnice paranoj ob migracijah ne uidejo na plan identične moralne panike, videne ob različnih ciklih t. i. begunskih kriz.

Zdi se, da je Slovenija v nekaj desetletjih vstopila na zemljevid globalnih migracijskih gibanj, tako tistih iz nam bližnjih prostorov – ta so bila predvsem posledica vojnih konfliktov in so predstavljala prvo soočenje z mednarodno zaščito pregnanih ljudi – kot kasneje skozi različne epizode »begunskih/migracijskih kriz« pri migrantih z globalnega Juga in Vzhoda; zadnje je bilo obeleženo predvsem s strahovi in utrjevanjem zidov in rezalnih žic. V temelju so migracijske politike predvsem odzivi na t. i. krize, kar pomeni da imamo namesto stabilnih in konsistentnih politik predvsem krizni menedžment.



Knjiga, ki je pred nami, je nastajala postopoma in precej spontano. Najprej sva napisali tri skupne tekste, dva sta bila v angleškem jeziku objavljena v Družboslovnih razpravah in eden v slovenščini v Časopisu za kritiko znanosti; ti so tudi podlaga nekaterim poglavjem. Dejstvo, da dveh znanstvenih tekstov še nisva predstavili javnosti v slovenskem jeziku, je bilo pomembna vzpodbuda za začetek pisanja knjige. V posodobljeni verziji sva vključili tudi dve besedili, ki sta bili objavljeni eno v Teoriji in praksi (Simona Zavratnik je skupaj z Rebeko Falle Zorman in Živo Broder analizirala javno mnenje v relaciji do migracij) in drugo na temo okoljskih beguncev v Časopisu za kritiko znanosti.

Začetki najinega sodelovanja segajo k bilateralnemu projektu ARRS »Spolno obeležene migracije in trgovanje z ljudmi: primerjalna študija izkušenj v Sloveniji in ZDA«. Zahvaljujeva se vodji projekta, Otu Lutharju z ZRC SAZU, ki je projekt z Ohio State University podpiral in pri njem tudi sodeloval. Prav tako sta na ZRC SAZU (na Družbenomedicinskem inštitutu in Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije) potekala mednarodna projekta SEEMIG »Upravljanje z migracijami in njihovimi učinki v jugovzhodni Evropi: transnacionalni ukrepi, ki vodijo k na podatkih temelječim strategijam« in DRIM »Informacijska platforma Podonavske regije za ekonomsko integracijo migrantov«, ki sta Sanji Cukut Krilič ponudila pomembno ogrodje migracijskih raziskovanj; ta so vtkana tudi v pričujoče besedilo.

Simoni Zavratnik je na FDV za raziskovanje migracijskih tematik dajal domicil Center za prostorsko sociologijo in njegova raziskovalna programa ARRS: »Prostorska sociologija: trajnostni družbenoprostorski razvoj Slovenije v Evropi« ter »Sociološki vidiki trajnostnega družbenoprostorskega razvoja Slovenije v Evropi«. Pri tem se avtorica želi še posebej zahvaliti dolgoletnemu vodji centra Dragu Kosu, ki je prepoznal pomen globalnih migracij za družbenoprostorske in okoljske analize in je avtoričine raziskovalne ambicije umestil med prepoznavne raziskovalne tematike centra.

Avtorici se nadalje za podporo zahvaljujeva urednikoma zbirke OST, profesorici Maci Jogan in profesorju Tonetu Krambergerju s Fakultete za družbene vede, recenzentoma Silvi Mežnarič in Dragu Kosu za skrbno branje in komentarje ter strokovnim sodelavcem za tehnično, informacijsko in vso drugo delo, ki je bilo nujno potrebno pri nastajanju besedila v končni obliki.

Bralcem tako podajava v branje in presojo knjigo o sodobnih digitalnih beguncih, pri čemer so njene odlike kot tudi napake izključno najine.



# MEJE, ZIDOVI, REZALNE ŽICE

*Evropa in konstruiranje šengenske periferije*



## Uvod: od »e-meje« do rezalnih žic<sup>2</sup>

Tematiki migracij in meja sta ključno zaznamovali evropske družbe v času, zgoščenem v nekaj desetletjih okoli preloma tisočletja. Paradigmatiskim premikom, ki so se zgodili z evropskimi integracijami, podiranjem Berlinskega in drugih zidov ter posledično z vzpostavljanjem novih modelov družbene organiziranosti v nekdanjih socialističnih družbah, so sledili tudi novi vzorci mobilnosti, zlasti tistega dela, ki ga analitično poimenujemo mednarodne migracije. Temeljna značilnost nove geografije je bila, da se je »skupni evropski prostor« odpiral navznoter, a se je hkrati tudi utrjevala močno selektivna ločnica do zunanjega sveta – šengenska meja, ki je na novo definirala »nas« v »pravi« Evropi in »njih« zunaj nje. Nove geografije, vključno z novimi vzorci vključevanja in izključevanja, so imele podporo v informacijskih tehnologijah, ki so v tem procesu vzpostavljanja novega tipa meja – to je elektronske oziroma šengenske e-meje (Zavratnik Zimic, 2001; 2003a) – odigrale ključno vlogo: oblikovalcem politik so ponudile infrastrukturo, možnost ustvarjanja platform in oblikovanja podatkovnih baz, nadzor papirnatega potnega lista pa se je razširil v polje elektronskega nadzora. Meje, ki so v eri nacionalnih držav zasnovane predvsem kot birokratske ločnice med ozemeljskimi suverenostmi, so se iz papirnatih in birokratskih meja spremenile v elektronske ločnice, s tem pa se je nezaustavljivo zgodil premik k elektronskemu nadzoru nad gibanji migrantov. Tako se politični akterji v evropskih državah pri nadzoru mobilnosti za uspešno razlikovanje med državljanji in tujci vse bolj zanašajo na tehnologijo, pri tem pa nastajajo nove napetosti in

<sup>2</sup> V tem poglavju se opiramo na več tekstov, ki so v različnih časovnih presekih analizirali fenomen meja in migracij, zlasti skozi kritiko paradigme zaprtih meja, nadzora in strukturne kriminalizacije migracij ter v povezavi s poudarkom, da so temelji migracijskih politik v EU od samega začetka v resnici mejne politike. Več glej npr. Simona Zavratnik Zimic: »Perspektiva konstruiranja schengenske 'e-meje': Slovenija«, Mirovni inštitut, 2001 in »Trdnjava Evropa ali odprta Evropa? Izzivi za države 'schengenske periferije'«, Mirovni inštitut, 2003. Analize sodobnejšega dogajanja, povezanega s t. i. begunsko krizo in balkansko potjo so nastale v soavtorstvu Simone Zavratnik in Sanje Cukut Krilić: »Destinacija: Evropa. Pot: od schengenske 'e-meje' do rezalnih žic«. Časopis za kritiko znanosti, 2016. V mednarodnem prostoru objavljeni prispevki Simone Zavratnik reflektirajo predvsem primer Slovenije in ga kontekstualizirajo glede na sodobne evropske politike, npr.: »Constructing 'New' boundary: Slovenia and Croatia«, *Revija za sociologiju*, 2003 (tekst je nastal na podlagi referata na seminarju »Divided Societies«, IUC Dubrovnik, 2001); »Migration trends in Slovenia: the perspective of a country on the 'Schengen periphery'«. V Rindzeviciute, Egle (ur.). *Re-approaching East Central Europe: old region, new institutions?*, Huddinge: Center for Baltic & East European Studies, 2006; »Negotiating boundaries of integration into new societies: the question of neighbours and foreigners«. *Negotiating boundaries of integration into new societies: the question of neighbours and foreigners*. V Boyd, Scott H. in Walter, Mary Ann (ur.): *Cultural difference and social solidarity: solidarities and social function*. Newcastle Upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.